

CÂTEVA MĂRTURII PRIVIND DĂINUIREA ROMÂNILOR BĂNĂȚENI

SOME TESTIMONIES ON THE ENDURANCE OF THE BANAT ROMANIANS

Pr. prof. univ. dr. Vasile V. MUNTEAN

Abstract: Several historical and linguistic testimonies can strengthen our conviction that the area between the Danube, Tisa and Mures known as Banat has an ancient history, and the continuity of the life of the autochthonous people cannot be contested. Whether we are talking about hydronyms, place names or other words related to social organization, there is plenty of evidence to prove that a native population existed and continued to live in the area.

Keywords: Banat, continuity, toponymy, hydronymy, Tibiscum

Începem cu un hidronim, *Timișul*, care a fost identificat cu vechile forme: *Tibisis* (Herodot), *Tibiskos* (Ptolemeu), *Tifisas* (Priscus Panites), *Tibisia* (Iordanes și Geograful din Ravenna), iar în inscripții *Tibissus*; Constantin Porfirogenetul, trăitor în secolul al X-lea, va scrie *Timisis*. În 1933, renumitul lingvist clujean N. Drăganu¹ afirmase just că nici *b* intervocalic din *Tibisis*, *Tibiskos*, *Tibissus* ori *Tibisia*, nici *f* din *Tifisas* nu trebuie lecturate *b* și *f*, deoarece o trăsătură caracteristică a limbii geto-dacice, apărută pe parcursul evoluției sale, a fost prefacerea lui *b* în *m* sau *f*², încât grafiile menționate mai sus pot fi citite *Timiș*³. Pentru

¹ *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933, pp. 244, 247, 249 și 250. A se vedea și Svetlana YANAKIEVA, *Trakijskata hidronimija*, Sofia, 2009, p. 134.

² S. SZÁDECZKY-KARDOSS, *The Name of the River Tisza*, în *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. II, 1-2/1953, p. 84. Însuși N. Drăganu (*op. cit.*, p. 249) precisase că evoluția lui *b* la *f* se explică prin „scriere inversă”, asociată cu „falsă etimologie”.

³ În *Timiș*, remarcă Al. ROSETTI (*Istoria limbii române, I. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, București, 1986, p. 211), *ș* provine dintr-un *s* intervocalic. Vezi și Gr. Brâncuș,

etimologia lui *Tibiscus*, s-a apelat la radicalul indo-european *tibh-* (= „mlaștină”)⁴. Cum se știe, localitatea antică *Tibiscum* (azi Jupa, lângă Caransebeș) își datorează numele hidronimului în cauză.⁵ De notat că însăși denumirea Timișoarei are la bază Timișul (Mic).

Continuăm cu un cuvânt creștin notoriu, care definește atât instituția cât și lăcașul de cult. Faptul că băștinașii din Sud-Vestul țării noastre – ca, de altfel, toți românii – au păstrat din veacul al IV-lea termenul „biserică”, de la *basilica*, și nu au adoptat (ca albanezii: *qishë*) termenul „ecclesia” care îl va înlocui pe cel precedent în același veac IV, arată că „ei nu se găseau la acea dată în Peninsula Balcanică, ci se aflau la nordul Dunării”, cum cu justețe susținuse istoricul și arheologul C. Daicoviciu⁶.

Al treilea element, pe care îl aducem în discuție, este dacicul *mied*⁷ (*medos*, în notele de călătorie ale lui Priscus din 449⁸, iar în rostirea localnicilor de atunci, *med*), termen preluat de limba latină din Dacia⁹. Acest cuvânt – desemnând o băutură ușor alcoolică, obținută prin fermentarea mierii de albine amestecată cu apă – s-a menținut până astăzi și în alte ținuturi românești, fiind receptat și de călătorul turc Evliya Çelebi la Timișoara, în 1660¹⁰. S-a crezut că ar fi un slavonism¹¹, dar la anul 449¹² slavii nu migraseră în arealul în care a fost semnalat, Pannonia și Dacia.

Slavii așezați pe malurile râului Timiș, începând cu secolul al VI-lea, au putut să-l simtă aïdoma cu numele personal slav *Timiș*, *Timeș*, cu care erau familiarizați în toponimie, ori ca derivatul substantivului slav *тъма* (= *tema*, adică *întuneric*; latinește *tenebrae*), ca să continue a-l folosi în această formă, opinase – nu fără temeï – N. Drăganu¹³, întrucât la Geograful *Vocabularul autohton al limbii române*, București, 1983, p. 24; V. Frătilă, *Lexicologie și toponimie românească*, Timișoara, 1987, p. 168.

⁴ *Istoria Românilor* (ed. D. PROTASE și Al. SUCEVEANU), II, București, 2001, p. 63; R. CREȚAN, *Banat Toponymy, Review of Historical Geography and Toponomastics*, II, nr. 3-4/2007, p. 47.

⁵ *Dicționar de istorie veche a României* (coord. D. M. PIPPIDI), București, 1976, p. 572 (articol semnat de I. I. Russu).

⁶ Cf. revista clujeană *Steaua*, nr.7/1967, p. 113; G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, pp. 92-93; H. Mihăescu, *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, București, 1993, pp. 46, 89 și 297-298.

⁷ *Fontes Historiae Dacoromanae* (ed. H. Mihăescu et alii), II, București, 1970, pp. 260-261.

⁸ Priscus, supranumit și *Tracul*, însoțise solia constantinopolitană spre Curtea lui Attila.

⁹ G. IVĂNESCU, *Istoria limbii române*, p. 172 (și cu explicația trecerii de la *med* la *mied*).

¹⁰ M. GUBOGLU, *Călătoria lui Evliya Çelebi efendi în Banat*, Studii de istorie a Banatului, II, 1970, p. 40.

¹¹ Fr. DVORNIK, *Les slaves, Byzance et Rome au IXe siècle*, Paris, 1926, p. 2, nota 2. Acest hidromel are la bază indo-europeanul *medhu* care a supraviețuit, de asemenea, în letonă ca *medus* sau în nemțește ca *met*; cf. A. Dalby, *The Name and Taste of Indo-european Mead*, *Petits Propos Culinaires*, nr. 119/2021, pp. 108 și 110.

¹² *The Oxford Dictionary of Byzantium* (ed. Al. Kazhdan et alii), III, Oxford-New York, 1991, p. 1721.

¹³ *Op. cit.*, p. 245. Să se vadă și *Fontes Historiae...*, pp. 580-581; *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica* (ed. J. Schnetz), Stuttgart, 2^a1990.

Ravennat (finele sec. VII) întâlnim tocmai așezarea cu acest nume, *Tema*, cum genial intuiuse același specialist. După toate probabilitățile, nu este vorba de o localitate antică, precum s-a susținut, ci de una medievală care însă nu poate fi localizată la Cornești (Jadani) din județul Timiș¹⁴. Este adevărat că ea reapare pe anumite hărți de la răscrucea secolelor XVII-XVIII, la nord de Timișoara (ungurește: *Temesvár*; în germană *Temeswar*)¹⁵, dar la Cornești cercetările arheologice n-au descoperit până în prezent nicio probă în acest sens¹⁶, în timp ce toponimia locului nu a înregistrat vreo supraviețuire a denumirii *Tema*. Cu toate acestea, faptul că toponimul respectiv a penetrat prin atâtea veacuri (din sec. VII până la începutul sec. XVIII) demonstrează *sui-generis* o realitate: continuitatea de viață a autohtonilor din Banat.

¹⁴ C. RĂILEANU, *Pe urmele unei localități antice dispărute – Tema*, Magazin istoric, nr. 9/1984, p. 24.

¹⁵ Spre exemplu, la Nicolas de Fer, *Le théâtre de la guerre sur les frontières des deux empires depuis Vienne jusques à Constantinople* (Paris, 1709), din care am preluat fragmentul de hartă atașat.

¹⁶ FI. MEDELEȚ, *În legătură cu fortificația de pământ de la Cornești (comuna Orțișoara, județul Timiș)*, Analele Banatului, NS, Arheologie-Istorie, II/1993, p. 140, n. 2: autorul (arheolog) pledează că așezarea Tema nu trebuie amplasată la Cornești.